

Chislain BENEHSA, *Le totem de l'État de droit. Concept flou, conséquences claires*, Editura L'artilleur, Paris, 2021

Un studiu care ne-a atras atenția în librăriile juridice din Franța este cel realizat de către dl. Ghislain Benhessa intitulat „*Le totem de l'État de droit. Concept flou, conséquences claires*”¹.

Cu privire la autor, dl. Benhessa este titular al unui master în filozofie și doctor în drept public al Universității din Strasbourg (Franța) din 2014 în urma susținerii tezei cu tema „*La pensée juridique de l'exception aux Etats-Unis après le 11 septembre 2001*”² sub direcția prof.univ.dr. Éric Maulin.

De menționat că autorul manifestă un interes aparte studierii noțiunii de „*stat de drept*” în perioada contemporană, grijă materializată prin alte două cercetări ce au avut ca obiect „*L'État de droit à l'épreuve du terrorisme*”³ și „*La fabrique de la guerre contre le terrorisme*”⁴.

Pe lângă activitatea publicistică, dl. Benhessa este cadru universitar al Facultății de drept a Universității din Strasbourg și avocat în cadrul baroului din același oraș francez.

Având ca fundație principalele hotărâri ale tribunalelor naționale și europene, lucrarea retrasează evoluția istorică a conceptului de „*Stat de drept*” și arată cum am trecut de la „*dreptul Statului*” la prioritatea *Dreptului* asupra *Statului*.

Ceea ce urmărește autorul este să arate cititorului motivele pentru care Franța nu poate înfrunta numeroasele pericole care se întrevăd la orizont într-o configurare în care *Statul* este împiedicat de *Drept* și unde emanciparea individului a luat locul *de facto* ierarhiei normelor juridice.

Deschisă printr-un preambul, studiul d-lui Benhessa est dezvoltat în trei capitole și se încheiat în mod tradițional prin concluzii.

Încă din **partea introductivă**, autorul plonjează direct în miezul problematicii. Acesta citează președintele Statelor Unite ale Americii care, făcând referință la invadarea Capitolului după pierderea alegerilor de către fostul președinte Donald Trump, afirma că „*Statul de drept a fost atacat*”.

¹ „*Totemul Statului de drept. Concept neclar, consecințe clare*”, traducere liberă a autorului.

² „*Gândirea juridică privind excepția în SUA după 11 septembrie 2001*”, traducere liberă a autorului.

³ „*Statul de drept în fața terorismului*”, traducere liberă a autorului, ed. l'Archipel, Paris, 2017.

⁴ „*Fabrica de război împotriva terorismului*”, traducere liberă a autorului, ed. Éditions du moment, Paris, 2017.

După o scurtă descriere a simbolului noțiunii juridice analizate în lumea nouă, autorul revine pe vechiul continent. Este arătat că în hexagon „*Statul de drept*” a fost absent din discursul politic și din comunicatele oficiale, rămânând doar la nivel de mențiune în Constituția franceză până la sosirea lui Valéry Giscard d'Estaing la Palatul Élysée la mijlocul anilor '70.

Motivele absenței sunt multiple, însă se rețin cu titlul de exemplu principiile fundamentale existente ce se aplicau în cetate fără a fi nevoie să se facă apel la statul de drept.

Apoi, un alt motiv este momentul relativ recent de apariție al noțiunii de *stat de drept*, mai precis în prima jumătate a sec. XX când Hans Kelsen i-a adus un nou înțeles juridic. Sigur, spune autorul, găsim referințe la *stat de drept* încă de la Aristotel sau în conceptele filozofice ale lui Montesquieu ori Emmanuel Kant, însă acestea nu aveau conținutul pe care îl înțelegem astăzi.

Așadar, ca o reacție la „*barbaria nazistă*” și sub influența ideilor liberare și a drepturilor omului, statul de drept a deveni inima sistemului politico-juridic contemporan.

Concluzionează autorul spune că: „*afirmația că statul de drept își trage legitimitatea din adâncurile veacurilor; în imaginea rădăcinilor democratice descoperite în Atena, nu este, așadar, decât o legendă tenace*”.

În fapt, statul de drept devine referință majoră ce se regăsește pe buzele tuturor începând cu ziua de 9 mai 1950, dată la care Robert Schuman, ministru de afaceri străine francez, propune crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO), prima dintre instituțiile europene supranaționale care vor da naștere în cele din urma la Uniunea Europeană.

Cu privire la raportarea Comisiei de la Bruxelles la stat de drept ca la un standard european, autorul critica clasificarea Uniunii printr-o metaforă școlară. Astfel, acesta spune că sunt „*elevi buni*”, care se îngrijesc de drepturile individuale, sunt atașați independenței justiției, atenți la reducerea discriminărilor și primirea străinilor, dar și „*elevi răi*”, cei care sunt în spatele clasei, care se hlizesc când este vorba de separația puterilor în stat și de drepturile omului.

Printre acești din urma elevi, se face referire la Ungaria, dându-se exemplu „*lipsa de determinare în deschiderea anchetelor penale din dosarele de corupție*”, la Polonia prin „*riscul ridicat de a se vota legi ce pun în pericol respectul drepturilor fundamentale, Statul de drept sau democrația*”. Desigur, și nu este de mirare, România tot în băncile din fudul clasei este așezată din cauza „*recurgerii generalizate la ordonanțele guvernamentale de urgență*” în detrimentul securității juridice și al respectului separațiilor puterilor în stat.

Ghislain Benhessa constată că două lumi europene (estul și vestul) se confruntă pe fondul populismului, a crizei migratorii, a suveranității teritoriale, a identității culturale și celei de gen. În această luptă câmpul de bătălie este statul de drept iar judecătorii europeni, cât și cei naționali sunt în primă linie.

Foarte metaforic, autorul se întrebă în definitiv ce reprezintă aceste trei cuvinte pronunțate mereu cu o voce tremurândă.

Pentru mulți, statul de drept este talismanul, amuleta care îi apără de obscuritate. Totuși, menționează autorului, statul de drept era la începuturi un instrument „*făurit de juriști pentru a fi folosit de către juriști*”, o noțiune folosită doar de un cerc restrâns de specialiști, cu alte cuvinte „*un exponat suplimentar în muzeul experților*”.

Desigur, Benhessa accepta că statul de drept poate servi oricărui individ ca o protecție împotriva arbitrariului și abuzului, dar a pretinde că finalitatea acestuia este prin esență canonizarea tuturor minorităților, beatificarea revendicărilor individuale și societale, „*de la eutanasia legală la maternitatea surrogat, trecând prin libertatea de a schimba și reschimba sexul*”, aceste fapte reprezintă din perspectiva sa o rescriere ideologică a trecutului.

Critica autorului cu privire la denaturarea noțiunii stricte de stat de drept este directă. Astfel, spune acesta, relativizarea naturii de stat de drept este epatantă în vremurile actuale, timpuri în care revizionismul este ultima modă, în care a asculta Schubert reprezintă nostalgia perioadei colonialiste, ori a folosi formulele de politețe „*Ladies and Gentlemen*” sunt percepute ca un atac discriminatoriu asupra persoanelor „*non-binare*”.

Totodată, scriitorul constată că noțiunea singulară de *Stat* s-a pierdut pe drum, ca și cum *Statul de drept* ar fi un fel de „*Olimp juridic ale cărui trăsnete pot lovi în orice moment pe aceste figurine de plastic care sunt Statele*”.

Benhessa, făcând referire la gândirea lui Max Weber, subliniază că doar Statul dispune totuși de *monopolul violentei legitime*. Perioada crizei sanitare fiind exemplul perfect în care print-o simplă pocnitură de degete *statul de drept* s-a metamorfozat în *dreptul statului*, mai precis al guvernelor de a limita libertățile cele mai elementare ale individului.

Însă, nuanțează autorul că această întoarcere a puterii statale este doar o paranteză dedicată crizei sanitare cauzată de Covid, căci, de decenii, statul de drept și-a băgat „*veninul mortal*” în societate, distrugând Statul și națiunea pentru a lăsa loc „*individului rege*”.

Printre cei responsabili identificați de autor în subminarea rolului statelor se numără și Europa, reprezentantă de instituțiile de la Bruxelles. Prin tușe groase, Benhessa o învinovățește de ștergerea memoriei și a continuității istorice, reducând la neant orice perspectiva de identitate colectivă prin crearea spațiului juridic european.

Mai mult, autorul consideră că odată cu apariția normelor de piață și de concurență liberă, Europa a favorizat nașterea omului consumator, care confundă revendicarea de drepturi cu cererea unei reduceri la magazin ori instituțiile cu simplii prestatori de servicii și de drepturi individuale.

Prin urmare, Europa a pregătit terenul ideologic fertil „*tiraniei minorităților*” ce se bucură să aibă ca opozant o societate de indivizii ce nu au nicio legătura între dânșii, dar și state slăbite de supunerea în fața statului de drept.

Primul capitol din cele trei ale cărții dezvoltă sursele filozofice antitetice ce au creat zbaterea din jurul noțiunii de stat de drept.

Prin comparație cu un meci de box, autorul poziționează în colțul din stânga pe liberalul austriac Hans Kelsen iar în colțul din dreapta pe catolicul german Carl Schmitt.

Născut într-o familie de evrei din Boemia și Galiția, obligat să exileze în Elveția și apoi în America din cauza mișcării naziste, Kelsen a construit prin geometria piramidei sale un sistem de înțelegere a societății exclusiv prin prisma normei juridice.

De partea cealaltă, cu origini în orașul Plettenberg din Westphalia, antiliberal declarat, numit de Hermann Göring la Consiliul de stat al Prusiei în 1933, lipsit de libertate de americani în martie 1947 la Nuremberg pe durata faimosului proces în ciuda faptului că nu a fost inculpat în cele din urmă, Schmitt este opozantul prin excelență al lui Kelsen.

Spre deosebire de Kelsen care militează pentru un sistem social-democrat și parlamentar, Schmitt este animat atât de ideea unui executiv puternic, cât și de concentrarea puterilor în mâinile unui singur om providențial.

Schmitt militează pentru un președinte al Republicii unic gardian al constituției, investit cu legitimitatea poporului prin sufragiu universal și cu puterea de a dizolva Parlamentul.

Kelsen îi răspunde lui Schmitt afirmând că statul de drept este o piramidă în care fiecare normă ocupă un etaj. Norma juridică este controlată de judecători căci a judeca înseamnă a aplica legea iar a aplica legea reprezintă interpretarea acesteia. Nimic nu trebuie să împiedice magistrații să examineze actele adoptate de către reprezentanții poporului, astfel luând naștere justiția constituțională.

Autorul conchide că meciul de box s-a terminat cu înfrângerea prin *knockout* al lui Schmitt, toate democrațiile occidentale având jurisdicții specializate ce au ca obiect controlul legii și raportarea sa la Constituție.

În concret, cartea face referire la Curtea de justiție a Uniunii Europene de la Luxembourg care, prin rolul său de a asigura controlul compatibilității dreptului intern al statelor membre cu tratatele europene, transpune în practică filozofia kelsiană și dă o valoare constituțională suprastatală normelor europene.

De asemenea, un alt exemplu este Curtea suprema a Statelor Unite ale Americii care exercită o influență și un impact direct în cotidianul cetățenilor americani.

Așadar, victoria lui Kelsen a făcut să triumfe legalitatea asupra legitimității și judecătorii asupra reprezentanților aleși.

Totuși, cu referire la Franța, Benhessa sublimează faptul că spiritul instituțiilor nu vibrează cu acest triumf și consecința acestuia de a pune sub tutelă „*politicul de către drept*”. Dimpotrivă, chintesența regimului juridic francez este încrederea dată de populație președintelui Republicii ridicat la gradul de gardian al templului prin alegerile universale directe încă din 1962. Ales de către cetățeni și responsabil în fața acestora, misiunea președintelui este de a asigura continuitatea națiunii în timp dincolo de dezbaterile și tumultul vieții parlamentare.

Concluzia trasă la finele primului capitol este că statul de drept este rezultatul unei instrumentalizări progresive care a „*escamotat semnificația originală și a corupt echilibrul instrumentelor noastre*”.

Cel de-al doilea capitol, intitulat „*Dreptul contrat Stat*”⁵, continuă critica noului înțeles al statului de drept, comparându-l cu un labirint al libertăților și drepturilor fundamentale.

Benhessa denunță pervertirea sensului primar al statului de drept de către cursa mondializării și a ambiției europene de a depăși „*vechile*” națiuni. Autorul readece astfel aminte că prin noțiunea de stat de drept se înțelegea ierarhia normelor, adică o ordine juridică ce avea în vârf Constituția din care izvorăsc toate celelalte reguli ce emană de la legislativ sau de la executiv, de la adunarea parlamentară ori de la guvern. Statul de drept simbolizează piramida normelor dominată de legea fundamentală aleasă și adoptată de către puterea constituantă, cu alte cuvinte de popor.

O astfel de structură era legată ombilical de către de suveranitatea populară, fundament al ordinii publice ce nu putea fi substituită de nimeni și nimic.

Or, ceea ce reclamă Benhessa este ocultarea a tot ceea ce reprezenta forța *Statului* din „*Statul de drept*”, lăsând doar textul cuvântului „*Stat*” și vidându-l de spirit.

Apoi, din perspectiva autorului, statul de drept este un fel de vas recipient flexibil printre ale cărui margini plastice își găsesc loc de trecere toate noțiunile progresiste, de la conceptul de democrație, până la preeminența dreptului, la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, separația puterilor în stat cunoscută încă de la Locke și Montesquieu, la demnitatea umană și până la lupta anticorupție și independența justiției.

Își găsesc de asemenea locaș protecția minorităților, orientările sexuale dintre cele mai fluide, combaterea discriminărilor de orice natură și a „*fobiilor*”.

Uniunea Europeană, după părerea autorului, a transformat statul de drept în maximă prin enunțarea sa în articolul 2 din Tratatul Uniunii Europene iar prin Curtea de Justiție de la Luxembourg unealtă de aplicare a textului împotriva revendicărilor țărilor din estul Europei.

Constata autorul că „*Europa de la Bruxelles*” a făcut din statul de drept bastonul său de mareșal investit cu legitimitatea necesară pentru a ascunde vidul de substanță și de a pune la locul lor popoarele recalcitrante și guvernele retrograde.

Păstrând aceeași cheie polemică, Benhessa dezbate spusele din 2019 ale dnei Ursula von der Leyer, recent aleasă președinte a Comisiei Uniunii Europene. Domnia sa a anunțat crearea unui portofoliu special dedicat „*protecției modului nostru de viață europeană*”.

Aceasta expresie a creat o reacție de stupefacție în rândul eurodeputaților de dreapta, cât și de stânga. De pilda, copreședintele grupului verzilor din Parlamentul de la Strasbourg i-a replicat d-nei von der Leyer posibilitatea de „*a-și recupera viziunea extremei drepte*” și de a glorifica „*un mod de viață european despre care nu avem nicio idee ce înseamnă*”.

În cele din urmă, și pentru a calma spiritele, președintele Parlamentului european, dl. David Sassoli, îi cere dnei Ursula von der Leyer să se explice.

O temă extrem actuală în contextul războiului din Ucraina este dezbătută de autor în acest secund capitol, respectiv frontierele Uniunii Europene.

⁵ „*Le droit contre l'État*”.

Benhessa susține că Comisia europeană pleacă de la principiul că noțiunea de „*european*” nu poate avea o definiție oficială. Mai mult, aceasta menționează că în ciuda faptului că este necesar existența unui fond comun de idei și de valori între cetățeni, fixarea unor frontiere clare al Uniunii Europene nu este posibilă în viitorul apropiat.

În acest sens, și cu referire la principiile de baza comune ale politicii de integrare a imigranților, autorul deduce din poziția Comisiei de la Bruxelles că orice distincție între naționali și străini este inacceptabilă, Europa fiind un imens cartier rezistențial în care fiecare își poate „*instala cortul și aduce familia*”, spațiu în care pretinsele valori fundamentale sunt negociate de către noii veniți.

Așadar, în lumina tratatelor și a jurisprudenței europene, filozofia europeană se opune prin natura sa oricărui moratoriu asupra imigrației deoarece aceasta se dorește o doctrină multiculturală, o placă turnantă a statului de drept.

O analiză interesantă este făcută de autor în ceea ce privește hotărârea din 5 mai 2020 a Curții constituționale a Germaniei. Prin decizia sa, Curtea constituțională de la Karlsruhe a reproșat Curții de justiție a Uniunii Europene (CJUE) validarea injecției masive de lichidități de către Banca centrală europeană (BCE) pe piețele financiare ca urmare a crizei euro din 2015, punând astfel în pericol economiile pensionarilor germani.

Astfel, instanța germană a estimat că BCE a violat principiul proporționalității, depășind aria sa de intervenție, iar decizia CJUE este „*de o insuficientă metodologie*” și o „*interpretare a tratatelor (...) incomprehensibilă și prin consecință arbitrară*”.

În fapt, judecătorii germani doar au asigurat întâietatea Constituției naționale asupra tratatelor europene. Aceștia au aplica piramida normelor juridice, readucând aminte că Uniunea are competențe limitate la coordonarea măsurilor statelor membre, cărora nu li se poate substituii.

Desigur că această jurisprudență ne duce cu gândul la polemica apărută în România între jurisprudența Curții constituționale de la București și hotărârea CJUE din 21 decembrie 2021 în cauzele conexe C-357/19 Euro Box Promotion și alții, C- 379/19 DNA- Serviciul Teritorial Oradea, C-547/19 Asociația „*Forumul Judecătorilor din România*”, C-811/19 FQ și alții și C-840/19 NC.

În speță, Curtea de la Luxembourg a decis că „*dreptul Uniunii se opune aplicării unei jurisprudențe a Curții Constituționale în măsura în care aceasta, coroborată cu dispozițiile naționale în materie de prescripție, creează un risc sistemic de impunitate*”.

Făcând referire și la aceasta hotărâre ce privește țara noastră, Benhessa subliniază temerea Bruxelles-lui care vede în aceste decizii naționale o oportunitate a guvernelor eurosceptice să nu mai respecte deciziile CJUE.

În cel de-al treilea și ultim capitol, autorul identifică care este în Franța puntea ce unește *Statul* și *Statul de drept*, *violența legitimă* și *libertăți*, respectiv lupta împotriva terorismului.

Benhessa își încheie studiul statului de drept prin a reafirma „*volatilitatea prin excelentă*” a acestuia, comparându-l cu un glob de cristal ce împrăștie în toate

direcțiile lumina pe care o captează. Astfel, statul de drept face ca orice scepticism să fie ilegal, orice luare de distanță suspectă iar orice critică adusă scandaloasă. Ori suntem pentru statul de drept, deci de partea celor buni, ori împotriva, iar în cazul acesta suntem trecuți în tabără celor proscrisi. A te poziționa între cei doi poli, spune autorul, nu este permis.

Din perspectiva cititorului, „*Le totem de l'État de droit*” reușește să stârnească reflecții. Scriitura desigur provocatoare face ca mintea oricărui jurist privatist ori publicist să reacționeze fie vibrând la construcția intelectuală, fie să se revolte și să-l eticheteze fără putință de tăgadă pe autor ca fiind retrograd și eurosceptic.

Cert este că Ghislain Benhessa aduce multe lumini asupra conceptului juridic de *stat de drept* iar prin cercetarea realității politico-juridică a zilelor noastre reușește să ne explice unele convulsii ale sistemului în special european.

Totodată, în perioada în care Institutul de Cercetări Juridice „*Acad. Andrei Rădulescu*” al Academiei Române consacră un ciclului de conferințe cu tema „*Tradiția constituțională și perspectivele constituționalismului în România*” dedicat centenarului Constituției Românei din 29 martie 1923, aprofundarea lucrării prezentată poate fi încă o fereastră deschisă spre înțelegerea rolului legii fundamentale în dăinuirea unui neam.

*dr. Radu STANCU**

* Cercetător științific gr. III, Sectorul de Drept Privat „*Traian Ionașcu*”, Institutul de Cercetări Juridice „*Acad. Andrei Rădulescu*” al Academiei Române; radu.stancu@email.com